

До історії відновлення наукового фахового журналу
Біосферного заповідника "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН
та його науковий доробок у 25 томах (1998–2023 роки)

Асканія-Нова як осередок степового і планетарного біологічного різноманіття притягує до себе науковців різних біологічних напрямків з початку ХХ століття. Цьому сприяла створена тодішнім власником Асканії-Нова Фрідріхом Едуардовичем Фальц-Фейном степова оаза із фрагменту природного заповідного степу, дендрологічного парку на штучному зрошенні та зоопарку з напіввільним утриманням тварин, яка не мала аналогів у світі.

Сам господар – природжений натураліст, ентузіаст заповідної справи, був небайдужим до наукових пошуків, мав широкі контакти в країні та за кордоном і всіляко сприяв дослідницькій роботі, результатом якої є десятки наукових та науково-популярних праць про цей унікальний заповідний природно-територіальний комплекс, поступальний розвиток якого був перерваний подіями 1917 року в тодішній російській імперії та наступною громадянською війною 1917–1921 років. Одразу ж після закінчення громадянської війни саме вченими було поставлене перед урядом України питання щодо націоналізації цієї території і створення Декретом Ради Народних Комісарів УСРР 8 лютого 1921 р. Першого державного степового заповідника "Чаплі", на основі приватних володінь, що включали ділянку заповідного степу, зоопарк, дендропарк, цілини та орні землі господарського призначення.

Однією з ознак повноцінності наукової установи є наявність власного друкованого видання. Це було особливо важливо в час, коли саме друковані засоби інформації мали винятковий вплив на свідомість людей. Наукова спільнота, згуртована навколо ідеї збереження заповідних цінностей в Асканії-Нова, вже з 1922 року почала видавати журнал "Вісті першого державного заповідника "Чаплі". Завдяки йому розтиражована інформація про офіційні рішення щодо збереження "Асканії-Нова" як цілісного природно-заповідного комплексу та негаразди і здобутки при становленні першої в Україні державної установи науково-природоохоронного спрямування не була втрачена під час репресій 30-х років, Другої світової війни та й наступних спроб забути про початок становлення заповідної справи на державному рівні в подальшій історії Асканії-Нова.

Але з ліквідацією заповідника як юридичної установи (1932 рік) зникло і його друковане видання, а заповідні об'єкти в Асканії-Нова були до 1995 року підпорядковані науковій установі аграрного спрямування. Це негативно впливало на збереження цілісності степових екосистем, визначило пріоритетність наукової тематики, прямо чи опосередковано пов'язаної із сільським господарством: віддаленою гібридизацією диких тварин та їх свійських родичів, інтродукцією деревної рослинності для полезахисної агролісомеліорації, акліматизацією тощо. Після довголітньої боротьби за повернення заповіднику статусу юридичної особи (Постанова Ради Міністрів УРСР "Про удосконалення діяльності Державного заповідника "Асканія-Нова" № 176 від 29 червня 1989 року) та наукової природоохоронної установи міжнародного значення в системі Національної (Української) академії аграрних наук (Постанова Президії УААН № 8 від 6 березня 1995 року "Про діяльність Біосферного заповідника "Асканія-Нова" ім. Ф.Е. Фальц-Фейна; Наказ УААН № 70/95 від 24 травня 1995 року "Про приведення статусу Біосферного заповідника "Асканія-Нова" у відповідність з чинним законодавством України") склалися обставини та можливість відновлення видання наукових праць у власному журналі. Його підготовку та реєстрацію вдалося здійснити у травні 1998 року до 100-річчя заповідання степу в Асканії-Нова. На знак збереження традицій заповідника журнал отримав назву, подібну до свого попередника – "Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова".

Новий науковий журнал швидко набув популярності. Основним його завданням була публікація наукових здобутків з питань заповідної справи, суцесійних процесів в заповідних екосистемах, збереження рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин на території біосферного заповідника, в його регіоні та країні. Оскільки в Асканії-Нова знаходяться три крупні природно-заповідні об'єкти, спектр публікацій достатньо широкий і має почасти прикладний характер щодо розробок методології їх збереження: зокрема, захисту від по-

жеж, технологічних процесів утримання живих колекцій дендро- та зоопарку, коригування, наповнення та використання генофонду. Тому портфель наукових робіт, які акумулювалися у вигляді статей фундаментального і прикладного характеру, що подавалися до редакційної колеґії, завжди був повним. Основні напрями наукових досліджень та кількість статей відображені в таблиці.

Кількісний розподіл наукових публікацій за напрямами досліджень у 1–25 томах "Вістей Біосферного заповідника "Асканія-Нова" (1998–2023 роки)

Науковий напрям статей	Томи / роки																									Всього	
	1 1998	2 2000	3 2001	4 2002	5 2003	6 2004	7 2005	8 2006	9 2007	10 2008	11 2009	12 2010	13 2011	14 2012	15 2013	16 2014	17 2015	18 2016	19 2017	20 2018	21 2019	22 2020	23 2021	24 2022	25 2023		
Загальні питання біології та заповідної справи	4	1	2	1	2	2	1	3	4	2	1	1	3	4	1	1	1	2	3	3	21	2	3	1	1	70	
Еколого-біоценологічні	1	1	3	1	1	–	3	3	2	6	4	4	6	1	7	3	3	3	2	2	3	3	–	1	1	64	
Ботанічні (флора та рослинність)	5	2	2	11	10	5	3	7	4	4	7	6	4	39	6	1	3	6	5	2	16	2	2	5	3	160	
Дендрологія та паркобудівництво	–	1	1	9	9	5	3	3	2	–	–	5	1	77	4	2	2	3	2	1	9	1	3	2	6	151	
Фізіологія рослин	1	–	–	–	5	3	–	–	2	2	–	2	1	5	7	2	–	–	–	–	2	–	–	–	–	32	
Мікологія та ліхенологія	–	–	–	–	1	–	1	1	1	–	1	–	1	3	–	–	–	–	–	1	2	–	–	2	2	16	
Зоологія (аборигенні та інтродуковані тварини)	15	10	5	7	7	4	7	6	5	6	5	1	4	1	7	7	4	12	3	5	21	4	5	10	8	169	
Морфофізіологія тварин	2	3	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	9	
Ґрунтознавство	2	1	1	1	–	–	1	1	1	2	2	3	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16	
Метеорологія	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	4	
Історія заповідної справи	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	
Етнокультурна та господарська спадщина	1	1	–	–	–	1	1	–	–	3	–	–	–	–	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	15	
Критика та рецензії	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–	4
Хроніка	1	–	4	7	5	1	1	2	3	3	5	5	4	–	3	–	1	1	3	3	3	1	2	–	2	60	
Всього	32	20	21	38	42	21	21	27	24	29	26	27	26	131	42	16	15	27	18	17	79	13	15	22	25	774	

Всього у 25 томах надруковано 714 наукових праць та 60 хронологічних повідомлень. Особливу цінність має серія фундаментальних наукових робіт, присвячених дослідженню саморозвитку степової екосистеми та відображенню спонтанних змін в режимах з обмеженим втручанням людини у природні процеси. Завдяки довготривалим спостереженням, періодичній геоботанічній зйомці досліджено процеси, пов'язані з мезофітизацією степових екосистем, що особливо прискорюється без впливу копитних тварин. Статті з подібних питань стосуються не лише цілих заповідних територій в Асканії-Нова, але й інших степових заповідників. Надзвичайно важливим для подальшого управління та збереження степів є серія досліджень постексараційних та пірогенних сукцесій, які вдалося простежити впродовж 100-літнього періоду, визначити протяжність проходження та фактори, що їх прискорюють чи сповільнюють. Зазначені дослідження забезпечують науково-методологічне підґрунтя для прийняття законодавчих рішень стосовно подальшої взаємодії людини і природи на обмежених площах заповідних степів України.

Частина фундаментальних робіт має орнітологічне спрямування із дослідження міграційних скупчень птахів в Азово-Чорноморському міграційному коридорі, у якому Асканія-Нова як центр зосередження перед їх перельотом через Чорне море грає ключову роль.

Ряд наукових праць присвячені збереженню окремих видів тварин і рослин.

Серед 25 томів є три спеціальних, у яких розміщені результати крупних міжнародних наукових форумів, проведених на базі біосферного заповідника.

Події, пов'язані із гібридною (2014 р.), а з 24 лютого 2022 року – повномасштабною війною російської федерації проти України і фактичним захопленням Біосферного заповідника "Асканія-Нова", мимоволі виводять на порівняння з критичними ситуаціями, які виникали в Асканії-Нова у громадянську війну, і реакцією тодішніх вчених на розміщення тут військових формувань. Незважаючи на те, що ця територія раз у раз потрапляла в зону

бойових дій, видатні вчені приїздили до Асканії-Нова, збирали інформацію та оприлюднювали її на наукових зібраннях в Петербурзі, Москві, Києві, Сімферополі, після чого слідували звернення до тимчасових урядів та збройних формувань щодо необхідності збереження цілісного природно-заповідного комплексу.

Наразі окупована заповідна територія насичена російськими військами, що створює реальну загрозу збереженню як степової екосистеми, так і живих колекцій зоопарку та дендропарку, але голосу російських вчених щодо необхідності виведення військових формувань зовсім не чути. Частина провідних науковців заповідника виїхали з Асканії-Нова, інші залишилися, але не стали співпрацювати з агресором. Накопичений ними науковий матеріал потребує свого осмислення і оприлюднення. Тому, редакційна колегія журналу "Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова" продовжує роботу, з вірою у звільнення території від агресора і продовження функціонування установи під егідою ЮНЕСКО – міжнародної організації, що опікується гармонізацією взаємодії людини та природи...

В. Гавриленко, В. Шаповал